پوهاند محمد حسن کاکړ ۲۰۱۶/۰٤/۲٤

د ښاغلو زماني او سيستاني

د ليکنو په هکله

پوهاند محمد حسن کاکړ

۲۰۱٦

د مطالبو فهرست

لومړی برخه:

لومړی قسمت

- سریزه
- د ښاغلي زماني د لیکني په هکله

دوهم قسمت

- د ښاغلي زماني یوه بله ذهني حیرانوونکي وینا
- له برتانویانو سره اړیکي
- د پاچا امان الله ځیني مهمي تېروتني
- د پاچا امان الله وروستنۍ لویه جرګه

دریم قسمت

- د پاچا ضد تبلیغونه او بغاوتونه
- د شنوارو یاغي توب
- حبیب الله په نا ارام کوهدامن او سید حسین په ناکرار کوهستان کي

څلورم قسمت

- په کابل باندي د حبیب الله برید
- د کابل ښار استحکامات او د پاچا ناڅاپي استعفی

پنځم قسمت

- اچا امان الله او د هغه لس کلنه واکمني

شپږم قسمت

- د اماني دورې له تاریخ سره بې کچي مینه او تنده

دوهمه برخه:

د ښاغلي سیستاني د لیکنو په هکله

- **لومړی قسمت**
- **دوهم قسمت**
- **دریم قسمت**

یادښتونه

د لیکنو لیږد
spineghar@gmail.com او یا info@arianafghanistan.com

دوهمه برخه

د ښاغلي سیستاني د لیکنو په هکله

دوهم قسمت

ښاغلئ سیستاني په تاریخپوه یادیږي، او دا خو د یوه تاریخپوه دنده ده چي لیکني یې په واقعیتونو او د ثقه شواهدو پر بنسټ وي، خو د ده لیکني کاشکي دغسي وای. دغي لیکني ته یې ځیر شئ، چي په افغان-جرمن ویب سایټ کې یی د ۲۰۱٤ کال د دسمبر په ۱۳ مه کړې ده، او ویلي وو چي افغانستان " ... از زمان شاه شجاع تا امیر حبیب الله خان (۱۸۰۹-۱۹۱۹) در سیاست خارجي خود مستقل نبوده است، و بدون اجازه انگلیس نمیتوانست با هیچ کشور دیگر روابط دیپلوماتیک داشته باشد. به کلام دیگر افغانستان یک کشور تحت الحمایه و زیر نفوذ سیاسي انگلیس بوده است."

ښاغلي سیستاني په دغو دوو جملو کي دری غلطی کړي دي: یوه غلطي یې " ... تا امیر حبیب الله خان ...۱۹۱۹" ده. "تا امارت امیر حبیب الله خان" ۱۹۰۱ کیږي، نه ۱۹۱۹. په داسي حال کي چي د لیکونکي مطلب "تا اخیر امارت امیر حبیب الله" یا ۱۹۱۹ دئ.

شاه شجاع درانی

دوهمه غلطي یې دا ده چي په کال ۱۸۰۹ کي شاه محمود پاچا شوئ وو، نه شاه شجاع. شاه شجاع اول ځل په ۱۸۰۳ کي پاچا شو او دوهم ځل په کال ۱۸۳۹ کی د افغان – برتانوي هند په لومړئ جګړه (۱۸۳۹-۱۸۴۲) کي په واک رسول شوئ وو.

د ښاغلي سیستاني ډېره غټه غلطي دا بله ده چي دده په فکر افغانستان د ۱۸۰۹ نه تر ۱۹۱۹، یاني د یوې پیړی نه اوږدې مودې کی " ... یک کشور تحت الحمایه و زیر نفوذ سیاسي انگلیس بوده است." د هغه چا لپاره چي ځان د افغانستان **"تاریخپوه"** ګڼي، دغسي غلطي د هغه ټوله پوهه تر سوال لاندي کوي.

حقیقت دا دئ چي افغانستان د ستر احمد شاه نه د افغان – برتانوي هند تر دوهمي جګړې پوري، د افغان – برتانوي هند د لومړی لنډي جګړې دورې نه پرته، پوره خپلواک هیواد وو، او له هغه نه وروسته تر ۱۹۱۹ پوري د افغانستان بوازي باندنی اړیکی د برتانوي هند د حکومت له خوا تر سره کېدې. افغانستان په دغي دورې کي هم د چا مستعمره نه وو.

د دغي موضوع لنډه شرح لازمي ښکاري:

د برتانوي هند حکومت، نه دغومره ساده وو، او نه دغومره سرټنبه ، چي له افغانانو سره په جنګ کي د خپل پوځ له تباه کېدلو نه وروسته دغه هیواد تر خپل نفوذ لاندي وساتلی شي. د هغی لپاره یي په افغانستان کي د نفوذ د ساتلو میکانیزم او وسایل هم نه لرل. که ښاغلئ سیستاني غواړي د معاصر افغانستان **تاریخپوه** وي، ورته لازمه ده چي په دي اړه د تاریخ یو کورس ولولي.

د لیکنو لیږد
spineghar@gmail.com او یا info@arianafghanistan.com

د کابل پاچا دوست محمد او د هغه وړکوټی زوی

دغه لیتو گراف د "افغانستان" د دوهم پلیټ څخه چی د بریدمن جیمز راتری(Lieutenant James Rattray) اثر دی اخستل شوی.
راتری د بنگال په پوځ کی د کال ۱۸۳۹ نه تر کال ۱۸۴۲ پوری د افغان په اوله جگړه کی گډون کړی وو. د دغی نبنتی پایله د امیر په توگه د دوست محمد مخلوع پیژندل وو . د ۱۸۴۱ کال په جنوری کی راتری ته اجازه ورکړله شوه چی امیر سره مرکه ولری. په دغه وخت کی امیر کلکتی ته د تبعید په لاره په پیښور کی دولتی بندی وو
راتری د امیر د درانه غږ له اوریدو، آزاد برخورد ، ذکاوت ، په نفس اعتماد او د هغه د ښایسته مخو او په ونه جگو ملگرو له لیدو نه هک پک پاتی شو
وړوکی هلک په هیئت کی له خرییلی سر سره " د کابل د سرو لیمه وو ماشومانو په خلاف" دامیر زوی د هغه له تر ټولو ځوانی میرمنی نه دی. راتری ولیکل ، څرنگه چی دوست محمد عادل، رحیم او خپلو حکومتی چارو ته ځیر زمامدار وو، نو د پیښور د خلکو په نظر د موږ (انگلیسانو) له خوا هغه سره ډیر ناوړه سلوک شوی دی. د دغه آپارتمان تزئینات د غزنی [کابل] په بالا حصار کی د امیر د لیدنو کتنو د پخوانی تالار نه کاپی شوی وو

په هر حال بیرته راځو اصلی موضوع ته او هغه دا چی امیر دوست محمد هغسي چي په خپلي لومړنی لندي واکمنۍ کي د خپلواک افغانستان واکمن وو، په دوهمي یوویشت کلنی او اوږدې امیري کي هم خپلواک وو. هغه لا په ۱۸٤٨ کي یو پوځ د خپل زوی، سردار محمد اکرم، په قوماندانی هند ته واستاوه چي د سیکهانو د واکمن، رنجیت سنگه، په مصلحت له برتانویانو سره وجنگیږي. رنجیت سنگه امیر ته د پېښور د ورکړي وعده ورکړې وه. په گجرات کي جنگ وشو، خو برتانوي پوځ دغه گډ پوځ مات کړ، او بل کال (١٨٤٩) يي پېښور هم ونیوه. د امیر دوست محمد خان په دوره کي له برتانوي هند سره، یو تړون په ١٨٥٥ او بل يي په ١٨٥٧ هم لاسلیک شو. چي هغه دواړو برابرو خواو لاسلیک کړ، او هري خوا د بلي خوا دوست، خپل دوست، او دښمن خپل دښمن و باله. د دوهم تړون له مخي افغانستان ومنله، چي د برتانوي هند یو مسلمان تبعه، نه کوم انگلیس چارواکئ، به په کابل کي د وکیل په نامه ځای پر ځای کیږی. د هغه وظیفه په اصل کي خبر لوځي وه چي خپل حکومت ته د روسانو په اړه خبرونه مخابره کړي. په دغه وخت کي برتانویان په هند کي له یوه ستر پاخون سره مخ شول، چي شاوخوا د یو میلیون پاخونکو په وژلو سره يي وځاپه. له هغه وروسته وو چي د برتانیي حکومت د هند اداره په خپل لاس کي ونیوله.

د لیکنو لیږد
spineghar@gmail.com او یا info@arianafghanistan.com

د برتانوي هند حکومت له امیر دوست محمد سره د افغانستان په بیرته متحد کولو سره مرسته هم وکړه. کندهار او هرات دواړه، چي کلونه کلونه په خپل سر شوي، او سروالان یي، که څه هم د هغه وریرونه وو، د فارس د حکومت تر تاثیر لاندي شوي وو، امیر د برتانوي حکومت د وړیا پیسو او وسلو په مرسته، په عالي تدبیر او بي له جنګ نه، بیرته له مرکزي حکومت سره یو موټي کړل، او د خپل بري په پای کي د ستر امیر په لقب، له یوویشت کلونو واکمنی نه وروسته په کال ۱۸۶۳کي په هرات کي وفات شو.

د امیر دوست محمد په دوهمي واکمنی کي د نائب امین الله لوګري، او محمد شاه بابکر خیل لغماني نه پرته بل مهم کس له مینځ نه وړل شوئ نه دئ. یاغي تګاو هم په پوځي قوت سره ارام کړل شو. امیر دوست محمد په ولسي دولة اداره سره په ډېر ښه نوم یادېده. که چا ظلم او تېری کاوه، ورته به ویل کېده، چي "د امیر دوست محمد له عدالت نه خبر نه یي". دی به په اس سور له خپل منشي سره د کابل په کوڅو کي ګرځېده، د عارض شکایت ته به یي په ځیر غوږ نیوه، او په اړه به یي منشي ته هدایت ورکاوه. ستر امیر په خپلي دوهمي واکمنی کي د اموي کورنی مؤسس خلیفه معاویه سره پرتله کېدی شي. په داسي حال کي چي د قریش واکمني کورنی ته منسوب معاویه د شام له ولایت نه ځان د خلافت درجي ته ورسوه، محمدزي دوست محمد، چي مور یي د کندهار د سپاه منصور قزلباشه وه، او دی د درویشتو ناسکه وړونو تر ټولو کشر وو، اول د سدوزي واکمنو، او بیا د خپلو مشرو وړونو په وړاندي له اوږدي مبارزي نه وروسته په خاص تدبیر سره ځان د افغانستان واکمنی ته د امیر په نامه ورسوه. امیر افغانستان ته په لږو حکومتي عوایدو، او له تشدد نه پرته، په ښي اداري سره او د ټوټه شوي هیواد، په بیا متحد کولو سره غټ خدمتونه وکړل، **خو افغانانو د هغه د خدمتونو درناوی نه دئ کړئ،** او د هغه وخت شرایط یي هم په نظر کي نه دي نیولي. اوس حتی د **تاریخپوه په نامه، ښاغلئ سیستاني** لا د هغه وخت افغانستان د " انګلیس تحت الحمایه" هیواد بولي او په خپله هغه، بي له دې چي نوم یي واخلي، د برتانوي هند تر نفوذ لاندي ګڼي.

ګندمک، د می میاشت، کال ۱۸۷۹
له ښی نه کیڼ ته
انګلیس افسر مستر جنکنز(Mr.Jenkyns) تورن کوه نیاری (Major Cavagnari)
امیر محمد یعقوب (منځنی) جنرال داوود شاه او حبیب الله مستوفی

۱۸۷۹. د یو استازی په توګه کوه نیاری په خپلو اړیکو کی د تواضع او متانت په عوض ، ان د انګریزانو تر منځ په بی پروائی او بی ځایه غرور شهرت درلود. حالات په کابل کی کړکیچن شول او بالاخره هغه عسکر چی د امیر له خوا ورته معاش نه و رسیدلی وپاریدل او په استوګنځی یی د برید په ترځ کی کوه نیاری او دهغه ټول ورسره ملګری د کال ۱۸۷۹ د سپتمبر په میاشت کی ووژل. د ترون د لاسلیک سره سره، جګړی دوام وکړ، تازه دمی پوځیان د کابل د نیولو لپاره د غرونو له ها خوا را وغوښتل شول تر څو په افغانانو باندی غچ اخیستونکی برید وکړی.. یعقوب خان له امارت نه لاس واخیست او د انګریزانو کمپ ته یی پناه یوړه، چی ورپسی د دسمبر په میاشت کی هند ته ولیږدول شو.

که د ښاغلي سیستاني حکم رښتیا وای، برتانوي هند به ولي د افغانستان د لاندي کولو لپاره د جنرال رابرټس په قوماندانۍ یرغل کاوه؟ حقیقت دادئ چي افغانستان د افغان-انګلیس تر دوهم جنګ پوري د ښاغلي سیستاني د حکم پرخلاف " ... یک کشور تحت الحمایه و زیر نفوذ سیاسي انګلیس" نه وو، او امیر شیر علي هم دغسي واکمن نه وو چي د افغانستان باندنی سیاست دوی ته وسپاري او د دوی یو انګلیس الاصله سیاسي استازئ په کابل کي ومني، نتیجه جنګ او د کابل اشغال، او په مزار کي د امیر وفات شو، خو په کابل کي د برتانوي هند سیاسي استازي، **کوه نیاري**(Cavagnari) له خپلو چاراواکو سره په یوه ملي پاڅون کي ووژل شو، او کابل بیا اشغال شو. وروسته د دوی پوځ د کندهار په میوند کي د غازي محمد ایوب په مشرۍ، د افغانانو په زور په غوڅه مات شو. په کابل کي د برتانوي هند چارواکي د دوي له دوهم یرغل نه وروسته په دې لټه کي شول، چي افغانان ددوی په خوښه کوم افغان د امیر په نامه په شمالي افغانستان کي د امیر په نامه ومني، او پخپله له افغانستان څخه په شا شي. دوی په دې کي هم پاتي راغلل. حتی سردار عبدالرحمن هم، چي په سمرقند کي له یوولس کاله کډوالي وروسته نه افغانستان ته ستون شوئ وو، اول د دوی شرایطو ته غاړه نه اینوده. په خان اباد کي، چیرته چي هغه له سمرقند نه ځان رسولئ وو، د برتانویانو د دوی افغان قاصدانو له لاري د خپل نیکه د وخت افغانستان واکمني غوښتله. برتانویانو قندهار له افغانستان څخه جلا تر خپل نفوذ لاندي نیولئ وو، خو سردار عبدالرحمن چي د میوند فاتح، سردار محمد ایوب، په خپلې لاري کي لوی خنډ ګاڼه، د برتانویانو شرایط ومنل، او له خپلې اولي ادعا نه تیر شو.

د میوند فاتح، سردار محمد ایوب

دی بیا د برتانویانو په موافقه کابل ته د تګ په خط کي په چاریکارو کي، د ۱۸۸۰ کال د جولای په شلمه د شاوخوا دېرشو زرو افغانانو له خوا د امیر په توګه غوره شو، او برتانویانو دوه ورځي وروسته (جولای ۲۲) د هغه واکمني په رسمي ډول ومنله. په کابل کي د برتانوي هند سیاسي استازي، لیپل هنری ګریفن(Lepel Henry Griffin)، له امیر عبدالرحمن سره، د سرای خوجه شاته، په کي دوه ورځي په رسمي ډول خبري وکړې او د موافقي شرایط رسمي او نهایي شول. برتانویان له کابل نه ووتل، او امیر عبدالرحمن هلته خپله واکمني پیل کړه. دغه ټول انکشافات په تفصیل سره یوازي زما د ایم. فل. (M. Phil) په تیزس کي بیان شوي، چي هغه په ۱۹۷۱کي په څه باندي درې سوه مخونو کي په دغه نامه خپور شو: افغانستان، د داخلي سیاسي انکشافاتو مطالعه، ۱۸۸۰-۱۸۹۶.

په لنډ ډول، افغانستان د امیر عبدالرحمن په واکمنی کي هم د کوم هیواد مستعمره نه وه. د هیواد یوازي باندنی اړیکي د برتانوي هند حکومت ته منحصرې شوي. په کابل کي یوازې د هند مسلمان تبعه د اېجنټ په نامه هستوګن شو، چي وظیفه

د لیکنو لیږد
spineghar@gmail.com او یا info@arianafghanistan.com

يي د خبر لوڅي وه، او هغه په دربار کي هغسي حيثيت لاره لکه وکيل چي د امير دوست محمد په وخت کي لاره. پر ده باندي امير قيود هم ايښي وو. ده امير ته هم رپوټونه تهيه کول او خپله پوسته يي هم د امير پوسته رسوونکو په وسيله وړله، او راوړله، او په دربار کي يي هم يو محقر ځای درلود، چي حتی مارټمر ديورنډ، چي په کال ۱۸۹۳ کي هغه په دربار کي په دغه حال وليد، خپل حکومت ته يي د هغه په هکله شکايت وکړ.

مار تيمور ديورند
(Mortimer Durand)

د لاهور په ديورند واټ کی ښخ دی

امير عبدالرحمن په داخلي چارو کي پوره خپلواکي درلوده. افغانانو هم په خپل عادي ژوند کي د خارجي نفوذ احساس نه کاوه. خارجي قوه په افغانستان ميشته نه وه. حکومت د خپلو قوانيو له مخي چلول کېده. د افغانستان پوځ هم محدود نه وو. د امير د واکمنی په اخيرو کي نژدې يو لک منظم دايمي پوځ تنظيم او وسله وال شوئ وو. د امير په وخت کي د کابل ماشين خانه، چي امير شيرعلي خان شروع کړي وه، دغومره فعاله وه، چي ډول ډول توپونه پکي جوړېدل. په داخلي چارو کي د امير عبدالرحمن خپلواکي له دوه لاندي بېلګو ښه ښکاره کېدلی شي.په کال ۱۸۸۵ کي چي امير په رسمي دعوت هند ته تللئ وو، هلته وايسرای ورځيني وغوښتل چي **که دی د افغانستان په داخلي چارو کی هم د ده مشوره ومني.** امير ورته رد ووېل، چي **زما رعيت په داخلي چارو کی ستا مشوره نه مني، او زه دغه کار کولی نه شم، او زه يوازې په باندنيو اړيکو کي ستا مشوره منم.** بل مثال د امير د داخلي خپلواکی په اړه د کونړ د سيد محمود پاچا په اړه دئ، چي هغه په جنګ په وخت کي د غازيانو پر ضد د برتانويانو خوا نيولي وه. په جلال اباد کي يي د برتانوي هند حکومت له سياسي استازي، ليپل ګريفن (Lepel Henry Griffin) سره په کتنه کي ورته مشوره ورکړي وه، چي افغانستان دي په ورو برخو ووېشل شي، په دی ډول چي يوه له بلي نه بېله او ټولي يي د برتانيي تر لاس لاندي وي. ده دغه مشوره هم ورته ورکړي وه، چي " ... تر هغو چي محمد جان خان او پلويان يي پوره مات شوي نه وي، او د برتانيي حکومت پوره لاس بری شوئ نه وي، له هغه سره دي اخيري فيصله و نه شي." د هغه مشورو په ګريفن(Griffin) دغومره ښه اثر کړئ وو، چي ورته يي دغه بل ضمانت ورکړ، چي " دی دي ډاډه وي چي حکومت به خپل لوزونه، او ټولي وعدي يي چي ورسره کړي، هر څه چي پيښ شي، تر سره کړي او له دی امله به هيڅ تاوان ورته و نه رسيږي، چي ده د برتانيي خوا نيولی ده." خو د امير عبدالرحمن په وخت کي د ګريفن (Griffin) ضمانت بي اثره شو او هغه له سيد محمود سره چي د امير شيرعلي د کورنی پلوی هم وو، سخته ونيوله او ترينه يي وغوښتل چي د ده سلام ته کابل ته راشي. دی پر ځان و وېرېده، چي امير به يي له مينځ نه يوسي، لکه چي نور محلي متنفذ کسان يي هم له مينځ نه

ليپل هنری ګرفن د برتانوی هنڎ سياسی استازی
(Lepel henry griffin)

وړي وو. ده د هند له حکومت نه وغوښتل، چي امير ته دذده سپارښتنه وکړي. په دې اړه ځو ليکونه تبادله شول، او په يوه کې يې ليپل ګريفن (Lepel Griffin) ته وويل: " کوم هغه خدمتونه مي چي کړي، په دغه مقصد نه وو چي په بله نړۍ کې راته ګټه ورسوي." ده دا هم ورته وليکل چي " تر اوسه مي چي څه په وسه کي وو، حکومت ته خدمت وکړ، او په خلکو کي مي بد نوم وګاټه، او تر هغو به کابل ته ولاړ نه شم چي تر څو مي د برتانيي حکومت نه ډاډينه ترلاسه کړي نه وي." د برتانوي هند حکومت د باندنيو چارو وزير، د ۱۸۸۲ کال د جنوري په ۱۲مه امير ته وليکل چي وايسراى " ... ډاډه دئ، چي د عدالت په هغه احساس چي تاسي جلالتمآب پکي نوم ايستلئ دئ، ټکنى به مو کړي چي له سيداحمد [سيد محمود] نه د هغه د زوى د ګناهونو قصور واخلئ." دده زوى سيد احمد د امير د پوځ نه هغه وخت په شا شوئ وو، چي دی کندهار ته له سردار محمد ايوب سره د مقابلې لپاره روان وو. په ځواب کي امير ورته وليکل چي " که هغه [سيد محمود] په پاک زړه د هغه احترام وکړی. ... زه به د هغه د زوی په ګناه جزا ورنه کړم، او که يې عملونه د قولونو پرخلاف وو، زه به بله چاره و نه لرم، غېر له دې چي ويې شړم." د هند حکومت د هغه په اړه نور څه و نه کړل. او امير خپل سپه سالار، غلام حيدر څرخي ته د هغه په اړه همدغسي حکم وکړ، او هغه د ۱۸۸۲کال په نومبر کي سيد محمود له خپل مقر، د کونړ له پشد نه وشاړه. هغه اول **متايي** او بيا له هغه ځايه د هند **حسن ابدال** ته پناه يووړه، او د امير د ژوند تر پايه پوري هلته يې د برتانوي حکومت په معاش ژوند کاوه، او د امير حبيب الله په وخت کي بيرته کونړ ته ستون شو.

امير لا په کال ۱۸۹٦ کي چي د برتانوي هند حکومت چترال ونيوه، په داسي حال کي چي روسانو په کال ۱۸۹۲ کي له پنجده نه پرته د بدخشان علاقه له افغانستان نه په زور نيولي وه، افغانستان ته خطر حس کړ، او په فرمانونو کي يې خپل ولس په دې ډول مخاطب کړ، چي "او خلکو، هغو چي په افغانستان باندي دوه ځلي يرغل کړئ، غواړي دربيم ځل يې هم وکړي،" خو د هند حکومت په دې اړه ځان پوه نه کړ. لکه چي په دې اړه يې ځان ناکاره اچولئ وو، چي امير د خپلي واکمنى په اخيرو کلونو کي چي حکومت يې ټينګ او پوځ يې پياوړئ وو، ځان حتى د هند حکومت ته په رسمي ليکونو کي هم د خپلواک افغانستان او د هغه د مضافاتو واکمن ښوده.

امير شيرعلي خان

ښاغلی سيستاني د غتو ويناوو او حکمونو په صادرولو سره عادي دئ. هغه هم بې له دې چي حکمونه يې په واقعيتونو بنا وي. دده دغي وينا ته توجه په کار ده، چي د ۲۰۱۵ کال په جون کي يې په افغان-جرمن ان لاين کي کړې: " ... هر يکي از اينها [شاهان و اميران افغانستان، از زمان احمد شاه بابا تا ظاهرشاه] ده ها، صدها لشکر زير فرمان خود داشتند، که در سرتاسر قلمرو مستقر بودند." يو څوک چي دغي وينا ته ښه ځير شي، ورته به عجبه ښکاره شي چي دا څنګه تاريخپوه دئ چي دغه وينا يې کړې، چي هغه برسېره پر دې چي مبهمه او مبالغه ايزه ده. په واقعيت بنا نه ده. له هغې نه ښکاري چي افغانستان په دغي اوږدي مودې کي لوی پوځونه لرل. حال داچي تر امير عبدالرحمن نه دمخه افغان واکمنو دغومره عوايد نه لرل، چي لوی پوځ لرلی وشي. لوی پوځونه له کافي

عوایدو نه برسېره ودانیو، دفترونو او میرزایانو ته ضرورت لري. په داسي حال کي چي ځینو قومونو حکومت ته مالیات نه ورکول، او نورو چي د جمع بست په نامه ورکول، ډېر لږ وو، چي هغه هم د هغو ملکانو له لاري حکومت ته رسېدل. دا امیر عبدالرحمن وو، چي له درانیو نه پرته، د نورو قومونو په ښیرازو مځکو باندي یې د سه کوټ سیستم جاري کړ، چي د هغه له مخي دمځکو درېیمه برخه حاصلات حکومت ته تخصیص شول. په دې اړه ډېر پاڅونونه وشول، او حکومت په خپل پوځ هغه ټول وځپل. تر هغه دمخه د افغانستان نظامي قوت له منظم پوځ (سپاه منظم) نه په غیر منظم پوځ (سپاه غیر منظم) ډېر متکي وو.

امیر عبدالرحمن خان

امیر شیرعلي په دوهمي واکمنی کي د اول ځل لپاره، تنظیم کړ، دا امیر عبدالرحمن وو، چي نژدې یو لک منظم پوځ یې تنظیم او وسله وال کړ،او حکومتي عواید یې د درندو مالیاتو او ګمرکي عوایدو په وضع سره تر پخوا نه په کراتو زیات کړل. تر دوی دمخه واکمنو په زیاتي اندازې په قومي ایله جاري یا سپاه غیر منظم اتکا لرله، خو هغه د قومي مشرانو تر نېغ حکم لاندي وو، او هغو ددغه خدمت په بدل کي له حکومت نه ډېري پیسي او امتیازات ترلاسه کول. په دې ډول دوی د ډېر قوت او اهمیت خاوندان کېدل. څنګه چي په افغانستان کي د واکمنو کورنیو په غړو کي ډېر جنګونه کېدل، او باندني یرغلونه هم یو وخت بل وخت کېدل، واکمنان قومي ایله جاریو ته ډېر محتاج وو. دا امیر عبدالرحمن وو، چي د لوی منظم پوځ په تنظیمولو سره یې د افغانستان دغه ملک الطوایفي طرز له مینځ څخه یوړ، او په ټول ملک کي یې د خپلو چارواکو له لاري حکومت وکړ. دغه موضوع او دغه انکشاف په اصل کي ډېر پېچلئ او د ټولني او امنیت په چارو کي یې اهمیت هم ډېر دئ. هغه زما په دغه اثر کي په تفصیل څېړل شوئ دئ: د افغانستان ټولنه او حکومت د امیر عبدالرحمن په واکمني کي.

د دوهمی برخي د دوهم قسمت پای

يادښتونه

ددغي ليکني منابع هغه وخت دلته ياد شوي، چي په متن کي د لومړي ځل لپاره ذکر شوي دي. تکرار يي په لنډ ډول او ضمنی په متن کي ياد شوئ دئ.

۱) عزيز هندي، د غازي امان الله خان زوال، له اردو نه ژباړوونکئ، فرهاد ظريفي، خپروونکئ، د افغانستان د علومو اکادمي، پېښور، ۱۳۸۱، /۲۰۰۲، مخ ٤٤٠

۲) ريه تيلي ستيورټ، اور په افغانستان کي، دوهم چاپ، خپروونکئ، يونيورسل. ۲۰۰۰، مخونه، ۵۵۸، ۵٦۰

۳) لودويک ادمک، د شلمي پيړئ تر نيمايي پوري د افغانستان باندنی چاري، له شوروي اتحاد، جرمني، او برتانيي سره اړيکي، د اريزونا پوهنتون، توک سان، ۱۹۷٤، ٤۹

٤) فيض محمد هزاره، تذکر الانقلاب، مدون داکتر حفيظ الله شريعتي (سحر)، ناشر انتشارات ميچيد، محل نشر و چاپ نامعلوم، ۱۳۹۳/ ۲۰۱۳، ص ٦۱. دکتر سحر نمی گويد که نسخه اصلی و يا نقل آنرا از کدام منبع به دست آورده و نسخه اصلي آن در کجا است. محل نشر آن هم واضح نيست. در هر حال اين اثر به ارزيابی مفصل ضرورت دارد، که متاسفانه اين جای آن نيست. له ليکوال محترم سعد الدين شپون نه مننه، چي دغه اثر يي را استولئ، هغه هم په ډېر ښه وخت.

۵) ميک چيزني، کابل تر محاصري لاندي، خپرونکئ مارکوس واينر، پرنستن، ۱۹۹۹، ، ۹۲، دغه اثر د فيض محمد تذکر الانقلاب ترجمه ده، چي ميک چيزني له روسي نه په انګريزي اړولي ده. او ځای ځای يي خپل يا د روسي مترجم تبصري هم راوړي. دغه ترجمه جمله په جمله نه، بلکه د هغو د مفهومونو لنډ بيان دئ، خو ميک چيزني يو طالب العلم او امانتکار مترجم دئ.

٦) ادمک، (۱۹۷٤)، ياد شوئ اثر، ۸۹، ۹۰

۷) عبدالحي حبيبي، جنبش مشروطيت در افغانستان، سازمان مهاجرين مسلمان افغان، چاپ دوم، ۱۹۹۹، ۱۷۳

۸) فيض محمد، ياد شوئ اثر، ۱۷

۹) عزيز هندي، ياد شوئ اثر، ۲٤۵ ۱۰- ادمک، ياد شوئ اثر، ۸۵

۱۰)ستيورټ، ياد شوئ اثر،۳۸۲

۱۱)سيد شمس الدين مجروح، سرگزشت من، به اهتمام سيد فضل اکبر، چاپ شخصي، کابل، ۲۰۱۲/۱۳۹۱، ۳۲

۱۳- مير غلام محمد غبار، افغانستان در مسير تاريخ، دولتي مطبعه، کابل، ۱۹٦۷/۱۳٤٦، ۸۱۷- عبد الباري جهاني، د سنځل نويد (قول نقل)، په افغانستان کي د اجتماعي تحولاتو په وړاندي غبرګونونه، ۱۹۱۹-۱۹۲۹، مخونه ۱٤۸-۱٤۹

۱۲)د قول نقل سنځل نويد، واکنش های مذهبي و تحولات اجتماعي در افغانستان ۱۹۱۹- ۱۹۲۹، فارسي کوونکئ محمد نعيم مجددي. له محترم نعيم مجددي نه مننه کوم چي ددغه مخ چاپي نقل يي را استولئ دئ.

د ليکنو ليږد
info@arianafghanistan.com او يا spineghar@gmail.com

۱۳)فضل غني مجددي، افغانستان در عصر اعلیحضرت امان الله خان ۱۹۱۹-۱۹۲۹.چاپ شخصي، کالیفورنیا، ۱۹۹۷، ص۲۵۵. له محترم فضل غني مجددي نه په دغي وسیلي مننه کوم، چي د خپل دغه اثر یوه نسخه یې رالېږلي ده.
۱٤)سید رسول، حقایق ناگفته در باره حبیب الله کلکاني، کتابفروشي فضل، پشاور، ۱۹۹۹/۱۳۷۸، ص ٤۲
۱۵)نوردک بریت، افغانسي، روسان په افغانستان کي، ۱۹۷۹-۱۹۸۹، اکسفورډ پوهنتون، نیویارک ۲۰۱۱، ۲۹
۱٦)رچرډ فرای، د پارس میراث، خپرونکئ مزدا، کلیفورنیا، ۲۰۰٤، ۲۹
۱۷)بېلابېل لیکوال، غازي امان الله خان، د افغانستان د خپلواکی ستوری، د افغانستان د کلتوري ودي ټولنه، جرمني، ۲۰۰۵، ۱٦۰-۱٦۱
۱۸)د رای دیوي لیکني، رادیکال هیومنست له مخي، جون ۲۷، ۱۹۵٤، مخ ۳۰۷، د قول نقل ستیورټ، ۵۱۱،۵۱۲
۱۹)احسان الله، اماني دوره، د افغاني رنسانس دوره، له فرانسوي نه پښتو کوونکئ، پروفیسر ډاکتر محمد اکبر ستایلئ وردګ، ماخذ غازي امان الله خان، بېلا بېل لیکوال، یاد شوئ اثر، مخ ۲٤
۲۰) هیرودوت، تاریخ، ژباړه د ډېوید ګرین، شیکاګو پوهنتون، ۱۹۸۸، اووم کتاب، لسمه ماده، مخ ٤۷۱
۲۱)جان لوکاس، د تاریخ راتلونکي، ییل پوهنتون، ۲۰۱۱، ۱۵۷
۲۲) داکتر یوسف متولي حقیقي، افغانستان و ایران، پژوهشي پیرامون روابط سیاسي و چاپ هاي مرزي، از احمدشاه دراني تا احمد شاه قاجار، نشر کرده استان قدس رضوي، مشهد، ۱۳۸۳، ص ۷۳

بیا نور

بلنه کوو د لومړی برخي د لومړي،دوهم، دریم، څلورم، پنځم، اوشپږم قسمت او د دوځمی برخب دلومړی قسمت د لوستلو لپاره دغو لاندینیو لنکونو ته ورسی

١. http://www.arianafghanistan.com/UploadCenter/Kakar_H/hassan_k_de_zamani_sistani_likano_pahakla_١.pdf

٢. http://www.arianafghanistan.com/UploadCenter/Kakar_H/hassan_k_de_zamani_sistani_likano_pahakla_٢.pdf

٣. http://www.arianafghanistan.com/UploadCenter/Kakar_H/hassan_k_de_zamani_sistani_likano_pahakla_٣.pdf

٤. http://www.arianafghanistan.com/UploadCenter/Kakar_H/hassan_k_de_zamani_sistani_likano_pahakla_٤.pdf

د لیکنو لیږد
spineghar@gmail.com او یا info@arianafghanistan.com

٥. http://www.arianafghanistan.com/UploadCenter/Kakar_H/hassan_k_de_zamani_sistani_likano_pahakla_٥.pdf

٦. http://www.arianafghanistan.com/UploadCenter/Kakar_H/hassan_k_de_zamani_sistani_likano_pahakla_٦.pdf

دوخمه برخه

لومړی قسمت

٧. http://www.arianafghanistan.com/UploadCenter/Kakar_H/hassan_k_de_zamani_sistani_likano_pahakla_٧.pdf

د لیکنو لیږد
spineghar@gmail.com او یا info@arianafghanistan.com